

Sätra brunn 275 år

Av Louis Condé

*Sol över gamla Sätra och i dess gyllene glans
skådar mitt tjusta öga den vänaste syn som fanns.*

Dessa numera klassiska och poetiska rader av Judit Lövgren tycker jag är väl lämpade att inleda mina minnesanteckningar från mer än trettioett års samlade erfarenheter av det musikaliska och kulturella livet vid Sätra brunn. De uttrycker på ett sällsynt vackert och målande sätt »den vänaste syn» som genast fastnar på näthinnan hos den »tjuste» besökaren. Och till det som en gång var »Gamla Sätra» kom jag själv åkande för första gången i hästskjuts från Sala station ut till Brunnen en varm och strålande försommardag i juni. Året var 1913 och min syster, fru Alva Rydberg, var då anställd vid Brunnen som musikledare och organist. Jag var själv blott en nyfiken och intresserad besökare, och då kusken kört in med ekipaget på Brunnsgården fram till Kamrerarekontoret, välkomnades jag där hjärtligt av min syster och sväger, apotekare Herman Rydberg, tillsammans med en del av funktionärerna.

Denna första bekantskap med Brunnen blev dock kortvarig – endast under en veckas tid stannade jag där – men redan vid detta besök kom jag att delta i Brunnens musikliv genom att framföra ett par pianosolon vid musikaftnarna i Salongen, och jag avlöste även vid ett par tillfällen min syster som organist i kyrkan, varvid hon kunde åtnjuta en kort stunds ledighet. Vid detta tillfälle träffade jag också doktor

Bengt Mannerfelt, som med sitt glada och hjärtliga sinnelag gjorde stort intryck på mig. Han var mycket uppskattad bland funktionärerna, och som gymnastikchef älskad och beundrad av otaliga gäster. Under de närmast följande åren återkom jag vid flera tillfällen för att hälsa på min syster och svåger, och på så vis kom jag helt naturligt att även då deltaga i underhållningsprogrammen vid Brunnen.

Men det var inte förrän sommaren 1919 som jag officiellt påbörjade min tjänstgöring som musikedare och organist vid Sätra brunn. I denna ingick på den tiden att hålla två musikaftnar i Salongen – tisdag och fredag varje vecka – samt att spela vid morgon- och aftonbön i kyrkan, och naturligtvis i högmässan om söndagarna. Dessa var de rent musikaliska åliggandena, men därtill kom jag även att biträda Brunnens kamrer, fröken Vilma Lindahl, med inskrivningarna av brunngästerna. Detta var ett ibland ganska tidsödande men samtidigt roligt arbete, som gav upphov till en rad lustiga episoder. Speciellt minns jag en sommarförmiddag, då jag ivrigt sysselsatt med penna och liggare gjorde mitt bästa att försöka avverka den långa kö av nyanlända brunngäster, som trängdes i rummet och framför mitt skrivbord. Där satt en kraftig äldre man ifrån orten på stolen framför mig och försökte göra sig förstådd på sitt – i mina öron – svårförståeliga landsmål.

– Varifrån kommer ni? frågade jag, då jag antecknat för- och efternamn.

– Vasa? ropade mannen, som dessutom hörde dåligt.

– VARIFRÅN KOMMER NI? upprepade jag.

– Ett ögonblick, mumlade mannen, stack ner handen i byxfickan, drog fram en väldig näsduk och snöt sig med bravur i e-moll. Därefter svarade han någonting så otydligt och grötigt, att jag än en gång måste pröva hans tålmod med att upprepa frågan. Men inte heller nu kunde jag få någon reda i svaret; kön väntade och jag skrev hastigt ner någonting som jag tyckte lät plausibelt. Det blev »Lullkörka» – en ort som doktor Bjure, Brunnens dåvarande läkare, skrattande upplyste mig om att ej existerade. Möjligen då Lillkyrka..... Doktor Bjure brukar fortfarande fråga mig om jag ännu har varit i »Lullkörka», men av någon anledning har jag inte känt mig frestad att leta efter denna imaginära församlingsort.

Under åren som följde blev jag mer och mer upptagen av och engagerad i musik- och teaterlivet, och jag måste därför lämna de administrativa problemen därhän till mer vana och dialektkunniga personer.

År 1923 införde jag någonting som alltsedan dess har varit en av Sättra brunns fortlöpande traditioner. Det var Ljushögtiden, med vilken jag ville åstadkomma en vacker och minnesrik avslutning på Brunnsäsongen: en hyllning åt den ljusa sommaren, vars tid snart runnit ut, och ett värdigt offer inför den mörka årstid som nu stundade. Ljushögtiden äger varje år rum omkring den 12 augusti, med början omkring klockan åtta eller nio på kvällen vid mörkrets intrång. Då tänds alla ljus inne i kyrkan, och längs alléerna placeras brinnande marschaller. I kyrkan brukar vi spela stämningsfull musik som passar förhögtiden; ofta körverk, t.ex. Josephsons *Quando Corpus*, orgelsolo och ibland violinsolo. Flera av mina elever har framfört sopransolo, så bl.a. Monica Hagelin. Högtiden avslutas med altartjänst och församlingen sjunger en sommarsalm, ofta den omtyckta I denna ljuva sommartid.

På den tid då jag började med Ljushögtiden befann sig inte Sättra brunns stiftelse i samma ekonomiska omständigheter som den gör idag, och jag minns, att första året hade jag vissa svårigheter att utverka det antal marschaller som behövdes till allégångarna. Jag fick då i stället samla ihop tomma ansjovisburkar och fylla dem med sågspån för att ge den rätta illustrationen av levande ljus. Detta som en lustig kuriositet; idag är det riktiga marschaller som brinner, och det är med stor glädje jag konstaterar att de fortfarande tänds varje år, och i år för 52:a året i följd.

Två andra händelser från 1920-talet, som båda lämnat minnesmärken i Sättra brunns historia, är dels invigningen av Skogsgården 1925 och dels återupplivandet av den s.k. Grötlunken av dåvarande intendenten, doktor Nordmark. Vid det förstnämnda tillfället hölls i kyrkan predikan av biskop Einar Billing, och jag tjänstgjorde som vanligt vid orgeln. Och då *Grötlunken* för första gången på flera årtionden återupptogs, genomförde jag ett musikprogram vid Brunnen tillsammans med flera av funktionärerna – bland dem gymnastikdirektörerna Hjalmar Grill och Eva Sondén och dåvarande medicine

kandidaten Erik Svensson-Smedshammar – och med professionella sångartister. Mina båda elever, hovsångaren Sigurd Björling och operasångaren Lilly Furlin, framförde solosång, vilket livligt applåderades.

Dessa två är dock inte de enda av de många framstående och skickliga artisterna som under min tid gästade Brunnen. Om jag skall begränsa mig till att nämna ett urval av dessa – vilket tyvärr är nödvändigt av utrymmesskäl – så skulle jag bland dem vilja ihågkomma violinisten Gösta Ahnell, operasångaren Folke Andersson, tonsättaren Einar Eklöf, kompositören till *Sätrastämning*, Delsbostintan, Ida Gawell-Blumenthal, och Bergslagsmor, Lydia Hedberg, som för övrigt välvilligt klappade mig på axeln vid ett tillfälle och berömde mig med orden: »Du spelt fint, du gösse!» Vidare pianisten Ejnar Haglund – allvetaren från Uppsala, sångaren och lantbrukaren i Fläckebo Gillis Norman, Sigurd Björlings hustru, Kammarsangerinde, Edith Oldrup-Björling, operettsångaren Christian Schröder, sångerskan Greta Skoog – en av mina elever, som senare kom till Metropolitan i New York, Spegel-Anna som sjöng och berättade historier från Falun, sångarparet Gunvor och Folke Sällström, konstnärinnan Stina Tirén, känd för sina vackra motiv från Sätra brunn och slutligen Martin Öhman, hovsångare och son till dåvarande kyrkoherden Carl Öhman i Sätra brunn. Jag tycker också att vi bör ägna ett vackert minne åt skådespelerskan Katrin Ahlbin-Wetterström, som ända fram till sin bortgång sommaren 1974 ofta vistades vid Brunnen och gärna lånade sin talang till underhållningsprogrammen.

Detta är, som sagt, bara ett axplock ur mängden av begåvade och ambitiösa såväl gäster som funktionärer som professionella artister med vilka jag under min tid haft glädjen och förmånen att få samarbeta. Utan deras intresse och välvilliga medverkan hade jag knappast haft möjligheten att skapa något av bestående värde att minnas idag, och min beundran för och tacksamhet till dem är obegränsad.

En annan sida av brunnsunderhållningen som kom att få stor betydelse och uppskattas av såväl medverkande som åskådare, var teater- och kabaréföreställningarna. Dessa uppfördes såväl inomhus i Salongen som utomhus på friluftsteatern. Ett

stycke som ofta spelades med stor framgång var F A Dahlgrens *Värmlänningarna*, detta klassiska, svenska teaterstycke hade premiär vid Brunnen 1930. Vid detta för Brunnen första speltillfälle var samtliga biljetter utsålda, och friluftsteatern rymmer som mest sexhundra åskådare. Jag regisserade och spelade själv med som Erik, en roll som jag ofta, ofta har återkommit till och spelat emot flera av mina elever, t.ex. Sigurd Björling i Anders roll och Greta Berggren som Anna; andra »Annor» jag spelat emot har varit Vera Ahlberg och Lillan Grill. Två andra populära skådespel vid Sättra brunn har varit *Herr Dardanells upptåg på landet* av August Blanche och Felix Körlings humoristiska fars *När Bengt och Anders bytte hustrur*. Jag har ofta spelat Agapetus i Herr Dardanells upptåg och trivts utmärkt i denna dråpliga rollgestalt, som ger utrymme för mycket improvisationer och spex. En gång kom en av brunnsgästerna fram till mig dagen efter en föreställning av Herr Dardanells upptåg, då jag spelat just Agapetus och sade: »Herr Condé, får jag säga ett ord? Herr Condé har förstört hela natten för mig! Jag har inte fått en blund i ögonen – jag har bara legat och skrattat!»

Jag har också spelat Ölander i *Ett resande teatersällskap* av August Blanche, men en av mina största framgångar har nog varit som Bengt i *När Bengt och Anders bytte hustrur*. Där minns jag särskilt att knektens roll spelades av kapten Erik Brodd på ett alldeles utmärkt sätt, och jag minns även att jag som motspelerskor i Britas roll haft både min hustru, fru Elisabeth Bergman-Condé och fru Märta Bergman-Andelius.

Vid sidan av dessa mera traditionella teaterstycken har jag också roat mig med att sätta upp kabaretföreställningar. På programmet har stått både sketcher och farsbetonade små scener med solosång och delar ur olika operetter. Skådespelarna har uppträtt både omaskerade och i kostym. I dessa populära kabareter har deltagit både personer ur den utmärkta funktionärsstaben och flera av gästerna, som t.ex. danskonstnärinnan Lalla Cassel, balettmästaren John Carlberg, lutsångaren Vilhelm Julinder och operettsångarparet Märta och Elvin Ottosson, för att nämna några.

Vid ett annat tillfälle under slutet av 1930-talet – det exakta årtalet har tyvärr fallit mig ur minnet – kom jag på idén att

sätta upp Rossinis *La Boutique de Jouets* (Leksaksbutiken) med ett urval av funktionärerna som dansare och agerande. Det blev en helaftonsföreställning med bl.a. can-can, spansk dans, vals och annan pardans i denna saga om Pierrot och Pierrette, som inte ville skiljas från varandra och säljas var för sig från leksaksbutiken. Pierrette spelades då av Ingrid Forsbäck, Pierrot av mig själv och Dagmar Grill spelade damen, som ville köpa dockorna. Mina båda barn Ann-Marie och Henri, deltog också; min dotter i gestalt av en vänlig sagofé och min son som en uniformerad, liten tennsoldat. Denna föreställning, som vanligtvis hör hemma och spelas på den stora operascenen, kom att bli ett av de ovanligare inslagen på Sättra brunns teaterscen.

Det har varit mycket roligt med alla dessa teater-, kabaret- och dansföreställningar, och ett tacksamt nöje att arbeta med dem, men ibland kunde det faktiskt hända att verkligheten överträffade dikten. I en av de icke regisserade episoderna, som inträffade på Sättra brunn, spelade en stor uggle av okänd art huvudrollen. Det hände sig under en av morgonbönerna, någon gång under 1930-talet, att en uggle kom inflygande i kyrkan och placerade sig mycket olämpligt mitt på korset framme i koret, och betraktade församlingen med stora, runda ögon. Detta väckte naturligtvis bestörtning, och de sjalettklädda gummorna från trakten hukade sig tillsammans i bänkarna och viskade förskräckt. Ugglan lät sig inte bekomma, utan satt lugnt kvar. Men plötsligt lyfte den vingarna, tog sats och flög rakt emot mig, där jag satt uppe på orgelläktaren. Överraskad hoppade jag ner från orgelpallen och blev vittne till hur ugglan flög rakt in i orgelverket och slog ikull ett trettiotal pipor på en gång! Det lät som när man klappar hårt och snärtigt med handflatorna mot varandra. Strax lyfte ugglan igen, uppträcket den öppna takluckan bakom orgeln och försvann flaxande in genom den. Kyrkans tak är ihåligt, och någonstans därinne gick den företagsamma fågeln troligtvis ett sorgesamt öde till mötes. I alla fall syntes den inte till mera, och morgonbönen fortsatte i vanlig ordning – dock utan den sedvanliga utgångspsalmen, då orgelpiporna låg omkullslagna.

Fram till år 1950 tjänstgjorde jag alltså varje sommar under två perioder på varandra fem veckor som organist och musikledare i Sättra brunn. Jag vill särskilt minnas den sommaren då ärkebiskop Erling Eidem var gäst vid Brunnen och vid ett par tillfällen frivilligt tjänstgjorde som brunnspredikant, vilket blev för mig rika högtidsstunder. Men även om jag sedan det året varit officiellt avskiljd från min tjänstgöring, så har jag istället under så gott som samtliga därpå följande somrar haft förmånen att som gäst besöka Brunnen och kunna upprätthålla mitt engagemang i musik- och teateraktiviteterna. Så sent som sommaren 1964 satte jag upp och spelade med i grevinnan Magda Bergqvist-von Mirbachs teaterpjäs *Hertigens amour*, som handlar om hertig Fredrik Adolfs och Sofie Hagmans kärlekshistoria, så som den utspelade sig under den senaste delen av 1700-talet, då de båda gästade Brunnen. Uppsättningen blev mycket lyckad, och bland dem som då spelade med vill jag nämna, att hertig Fredrik Adolf spelades av Torbjörn Johansson och Sofie Hagman av Ulla Berg. Dåvarande kamrern vid Brunnen, Holger Olsson, gjorde trädgårdsmästarens roll och doktor Nils Brage Nordlander med hustru Brita, spelade lantjunkaren respektive hovrådinnan. Självt kreerade jag Gustaf III, och dräkterna, som var utlånade från Skansens klädkammare, bidrog naturligtvis i hög grad till att skapa en autentisk tidsatmosfär. Jag bar en dräkt som påminde om den som kungen bar under den ödesdigra maskeradkvällen, och efter teaterföreställningen kom en dräktexpert fram till mig för att undersöka om de berömda skotthålen fanns kvar på jackan. Det gjorde de nu inte på denna dräkt, eftersom den riktiga finns i Nordiska museets livrustkammare, men likheten lär ha varit slående. Succén med *Hertigens amour* har upprepats vid flera olika säsonger sedan 1964, och är naturligtvis ett tacksamt teaterstycke att spela i Sättra brunns miljö, där man ju har rätt omgivning och tillgång till autentisk rekvisita.

Om jag nu avslutningsvis skall nämna något om musiklivet under de allra senaste åren, så kommer jag osökt att tänka på några av mina sångelever, som jag har ackompanjerat och som vid flera tillfällen har visat sina framsteg under musikaftnarna vid Brunnen. Det är den unga sångerskan Yvonne Waller – förhoppningsvis en blivande elev vid operaskolan –

och sångaren Per Waldheim, som nu finns vid Malmö stads-teater. De båda sångerskorna Maud Hållén och Hedvig Nilsson har jag också haft nöjet att ackompanjera, och sist, men inte minst, har Brunnen nu under de senare åren även gästats av operasångaren och medicine doktorn Rolf Leandersson med ackompanjerande maka, pianisten och musikediktören Helene Leandersson. De båda världsberömda pianisterna Elzabietta Glabowna-Löfgren och Janos Solyom hör också till de sentida gästerna, och de har båda låtit oss höra ett både ut-sökt och briljant pianospel under sina konsertaftnar. En eloge vill jag också gärna ge till överläkaren Nils Johan Höglund, Brunnen nuvarande intendent, som så ofta glatt brunns-gästerna med sin utomordentligt vackra och skolade sångröst.

För mig har mitt arbete vid Sätra brunn under alla dessa år medfört så många intressanta, roliga och stimulerande upp-gifter att de tillsammans mer än väl skulle kunna ge stoff till en hel bok. Det har varit en tid fylld av lärorikt arbete, vacker musik och skönt artisteri, framfört i den vänaste av omgivningar, för att återknyta till Judith Lövgrens dikt. Men här är dock inte avsikten att mera detaljrikt redogöra för de många händelser och episoder som inträffat under årens lopp, utan att endast ge några korta minnesglimtar av det mest väsentliga, så som jag har upplevt det. Jag vill till slut rätteligen rikta min stora tacksamhet och beundran till stiftelsen Sätra brunns styrelse och de kamrerare och brunnsintendenter jag tjänstgjort under; bland de förra fröken Vilma Lindahl, Astrid Svensonne och Holger Olsson och bland de senare, nuvarande brunnsintendenten, min gode vän, Nils Johan Höglund.